

Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Miasta Kielce

**PRZEBIEG I WYNIKI KWERENDY DOKUMENTÓW
ŹRÓDŁOWYCH ZWIĄZANYCH Z POSZUKIWANIEM
I EKSPLOATACJĄ KRUSZCÓW W REJONIE ZACHODNIEJ
CZĘŚCI KIELC W SZCZEGÓLNOŚCI W OBSZARZE
KARCZÓWKA – GRABINA - DALNIA
(SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI UMOWY
W/UMDZ/101/OŚ/4/UM/2035/2011
Z DNIA 2 LISTOPADA 2011)**

Opracował mgr Paweł Wróblewski

.....

Kielce, 30 listopada 2011 r.

Paweł Wróblewski

PRZEBIEG I WYNIKI KWERENDY DOKUMENTÓW ŹRÓDŁOWYCH
ZWIĄZANYCH Z POSZUKIWANIEM I EKSPLOATACJĄ KRUSZCÓW W
REJONIE ZACHODNIEJ CZĘŚCI KIELC W SZCZEGÓLNOŚCI W OBSZARZE
KARCZÓWKA - GRABINA - DALNIA
(SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI UMOWY W/UMDZ/101/OŚ/4/UM/2035/2011
Z DNIA 2 LISTOPADA 2011)

W związku z realizacją zadań przewidzianych w umowie właściwą kwerendę prowadzoną w archiwach poprzedzono przeglądem literatury przedmiotu – kwerendą biblioteczną (która objęła literaturę przedmiotu ze zbiorów Biblioteki Wojewódzkiej w Kielcach, Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach, Biblioteki Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wojewódzkiej Bibliotekę Pedagogicznej w Kielcach oraz Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie). Kwerendę Archiwalną przeprowadzono w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach (WAP), Archiwum Diecezjalnym w Kielcach (ADK), Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKKM).

Ze względu na historię miasta – które pierwotnie należało do dóbr biskupów krakowskich – oprócz WAP kwerendę prowadzono w archiwach kościelnych. Do poszukiwań zostały wybrane ww. archiwa, choć żadne z nich nie posiada w swoich zbiorach zespołu, który w całości byłby związany z problematyką górnictwa kruszcowego, nie tylko w skali Kielc, lecz nawet całego regionu. Tego typu dokumentacja znajdowała się w Archiwum Zakładów Górniczych Okręgu Wschodniego w Suchedniowie. Dokumenty górnicze uległy zniszczeniu w pożarze w 1863 r. podczas pacyfikacji Suchedniowa. Dlatego też

w badaniach skoncentrowano się na archiwaliach, które w mogły zwierać wzmianki, odwołania, wskazówki dotyczące przedmiotu kwerendy, licząc się z tym, że będą one odnosić się do tematu jedynie w sposób pośredni.

Na podstawie zebranej literatury przedmiotu oraz po szczegółowej analizie inwentarzy zasobów znajdujących się w ww. archiwach wytypowano do gruntownej kwerendy 15 zasobów (tabela 1) tj. 81 jednostek archiwalnych, odpowiednio:

- AKD: 4 zespoły (10 jednostek)
- AKKM: 3 zespoły: (14 jednostek)
- WAP: 10 zespołów: (57 jednostek)

W trakcie prowadzonych prac udało się dotrzeć do 75 jednostek archiwalnych. Łącznie przejrzano ponad 2000 dokumentów. Rozbieżność między liczbą jednostek wytypowanych a analizowanych wynika ze złego stanu zachowania bądź konserwacji niektórych dokumentów, które z tej przyczyny nie są aktualnie udostępniane (6 jednostek archiwalnych z WAP).

Zakres chronologiczny badań objął dokumenty powstałe między XVI a XX wiekiem (włącznie), przy czym najbogatszy materiał źródłowy pochodzi z XVIII i XIX wieku. Wśród analizowanych archiwaliów znajdują się zarówno oficjalne akta urzędowe, kościelne, jak też różnego rodzaju spisy i inwentarze, a także pisma o mniej oficjalnym charakterze czy też zapiski prywatne. W zależności od czasu powstania i charakteru, dokumenty spisywano w jednym z czterech języków: polskim, rosyjskim i łacińskim, rzadziej niemieckim.

Dodatkowym czynnikiem utrudniającym badania, oprócz wspomnianej kwestii dostępności jednostek archiwalnym, okazał się stan zachowania dokumentów, zwłaszcza akt pochodzących z XVIII wieku i (niektórych z XIX wieku), znajdujących się w AKD - stopień zniszczenia niektórych kart nie pozwala na odczytanie tekstu: część archiwaliów z XVIII wieku stała się

siedliskiem mikroorganizmów (promieniowców?) – rozległość ich skupisk sięga niejednokrotnie nawet połowy kart; z kolei niekiedy kwaśny papier na którym spisywano akta z XIX wieku nosi wyraźne znamiona starzenia, co znacznie utrudnia badania i zmniejsza czytelność tekstu.

Kwerendą objęto następujące typy dokumentów:

- 1) Dotyczące głównie wsi Czarnów (nadania ziemi, parcelacje gruntów, dozory pańszczyzny, dochody z pańszczyzny), częściowo Niewachłów i Białogon - WAP
- 2) Związane z klasztorem na Karczówce (erekcja klasztoru, nadania ziemi, uposażenie kanonii) - AKKM
- 3) Odnoszące się do kolegiaty i kapituły katedralnej, której podlegał kościół św. Karola Boromeusza na Karczówce (księgi przywilejów, dochody kapituły, uposażenie kanonii, inwentarze, księgi metrykalne, korespondencja) - ADK
- 4) Odnoszące się do hut w Białogonie i Niewachlowie, gdzie przetapiano rudy wydobyte w okolicy Kielc (inwentarze materiałów, korespondencja,) – WAP
- 5) Akta biskupów krakowskich (nadania dla górników oraz pisma w sprawie sporów z gwarkami) - AKKM
- 6) Związane z Staropolskim ośrodkiem hutniczym (nadania, opisy hut, kopalni, pisma urzędowe związane z przemysłem) - WAP, ADK
- 7) Kartograficzne (mapy, plany) – WAP
- 8) Archiwalia będące spuścizną po wybitnych regionalistach, zajmujących się m.in. problematyką Karczówki czy górnictwa (E. Massalski, W. Dzikowski, J. Czarnocki) – WAP (Ryc. 3)

Wśród przeanalizowanych dokumentów niewiele jest wzmianek dotyczących górnictwa kruszcowego w Kielcach. Informacje które udało się uzyskać można podzielić na trzy kategorie:

1. Dokumenty bezpośrednio dotyczące górnictwa kruszcowego w zachodniej części Kielc, w przeszłości obszarów podkieleckich.
2. Dokumenty ogólne dotyczące górnictwa, z których treści wynika, że obejmują one również Kielce i Karczówkę oraz tereny przyległe, choć te nazwy nie pojawiają się w pismach.
3. Dokumenty zawierające informacje jedynie o charakterze poszlakowym, na podstawie których można tylko domniemywać o ich związku z górnictwem kruszcowym.

Ad 1

Wśród dokumentów tej kategorii wymienić można dwa źródła:

- 1.1 . Pamiętnik Podczyszyńskiego (Ryc. 1), pochodzący z roku 1842, w którym autor opisuje kopalnie i huty z terenu okręgu staropolskiego i pisze w nim także o eksploatacji rudy na Karczówce. Przekaz nie zawiera co prawda nowych informacji na temat metod i miejsc wydobywania, ale jest cennym świadectwem potwierdzającym znane już fakty na temat górnictwa na Karczówce. Ponadto autor podaje informacje na temat figury świętej Barbary - przytacza *in extenso* tekst ks. Antoniego Kuźniarskiego z tablicy znajdującej się w kościele św. Karola Boromeusza na Karczówce
- 1.2. Inwentarz pochodzący z końca XVIII wieku, wzmiankujący tablicę znajdującą się w kolegiacie kieleckiej, a zawierającą informację o wydobywaniu w roku 1649 rudy, z której wykonano do kolegiaty płaskorzeźbę Najświętszej Panny Marii z Dzieciątkiem. Lakoniczny opis proveniencji płaskorzeźby z jednej strony potwierdza wersję

A. Kuźniarskiego (miejsce wydobywania, osoby biskupa Gembickiego i starosty Czechowskiego), z drugiej zaś ze względu na rozbieżność daty wymaga dalszej analizy – być może jest błąd powstały przy spisywaniu dokumentu, choć niewykluczone, że możemy mieć też do czynienia ze świadectwem nieco innej tradycji związanej z wydobywaniem ołowianych brył, z których wykonano rzeźby św. Barbary, św. Antoniego i płaskorzeźbę Marii z Dzieciątkiem.

Ad 2

Do tej kategorii należą pochodzące z XVII i XVIII wieku ordynacje biskupie (zwłaszcza biskupa Marcina Szyszkowskiego) dla gwarków z klucza kieleckiego. Nie wzmiankują one co prawda Karczówki, ale z uwagi na fakt, że w czasie ich powstania prowadzono już roboty górnicze w rejonie Karczówki można zakładać, że obejmują one również te kopalnie

Ad 3.

3.1 Informacje o włościanach ze wsi Czarnów – choć akta traktują o sprawach niezwiązanych z górnictwem, to dotyczą „włościan górniczych” poświadczając, że na gruntach wsi Czarnów prowadzono eksploatację kopalni.

3.2 Inwentarze z huty białogońskiej, dokumentujące ilość surowca – ołowiu będącego na stanie huty. Domniemanym i najbardziej prawdopodobnym rejonem wydobywania rudy były okolice Karczówki.

3.3. Korespondencja dotycząca pozwolenia na założenie wapiennika pod Karczówką i palenie wapna „z kamieni wapiennych przez górników na wierzch wydobytych”.

Wśród przeglądanych dokumentów kartograficznych na uwagę zasługuje XIX-wieczny plan gruntów przekazanych na własność wspólnocie wsi Czarnów

gm. Niewachłów, na którym po południowej stronie rządowego lasu na Karczówce znajdują się tereny należące do górników Zakładów Białogon (Ryc. 2).

Oprócz archiwaliów cenne informacje dotyczące przedmiotu kwerendy znajdują się także w publikacjach wydawanych w XVIII i XIX wieku. Część z nich to opracowania, ale część należy traktować jako materiał źródłowy, tak jak np. wydaną w roku książkę J. P. von Carosiego, *Reisen durch verschiedene polnische Provinzen mineralischen und anderen Inhalts* (Leipzig, t. II 1784), w której zamieszczony jest opis sposobu eksploatacji rudy na Karczówce.

Podjęto próbę wyjaśnienia zagadnień związanych z wystawieniem w 1871 roku w pobliżu Karczówki kamiennego pomnika, upamiętniającego miejsce wydobywania w połowie XVII wieku dużych brył galeny. W tym celu dokonano przeglądu rocznika 1871 *Gazety Kieleckiej*. Nie natrafiono na pożądane informacje, jednakże napotkano kilka wzmianek o górnictwie kruszcowym a nawet obszerniejsze omówienia dawnych kopalni rud ołowiu, które „istniały na wyniesieniach gór Karczówki, Machnowki, Jaworznej itd., skąd były wydobywane szybami...” Jeden z artykułów jako miejsca występowania rud miedzi wymienia: obok Miedzianej Góry, Chęcin i Miedzianki; Kielce, Czarnów, Karczówkę i Niewachłów. W innym stwierdzono, że zaniedbanie kopalń rud ołowianych „powstało głównie i jedynie z braku przedsiębiorców i kapitalistów...”.

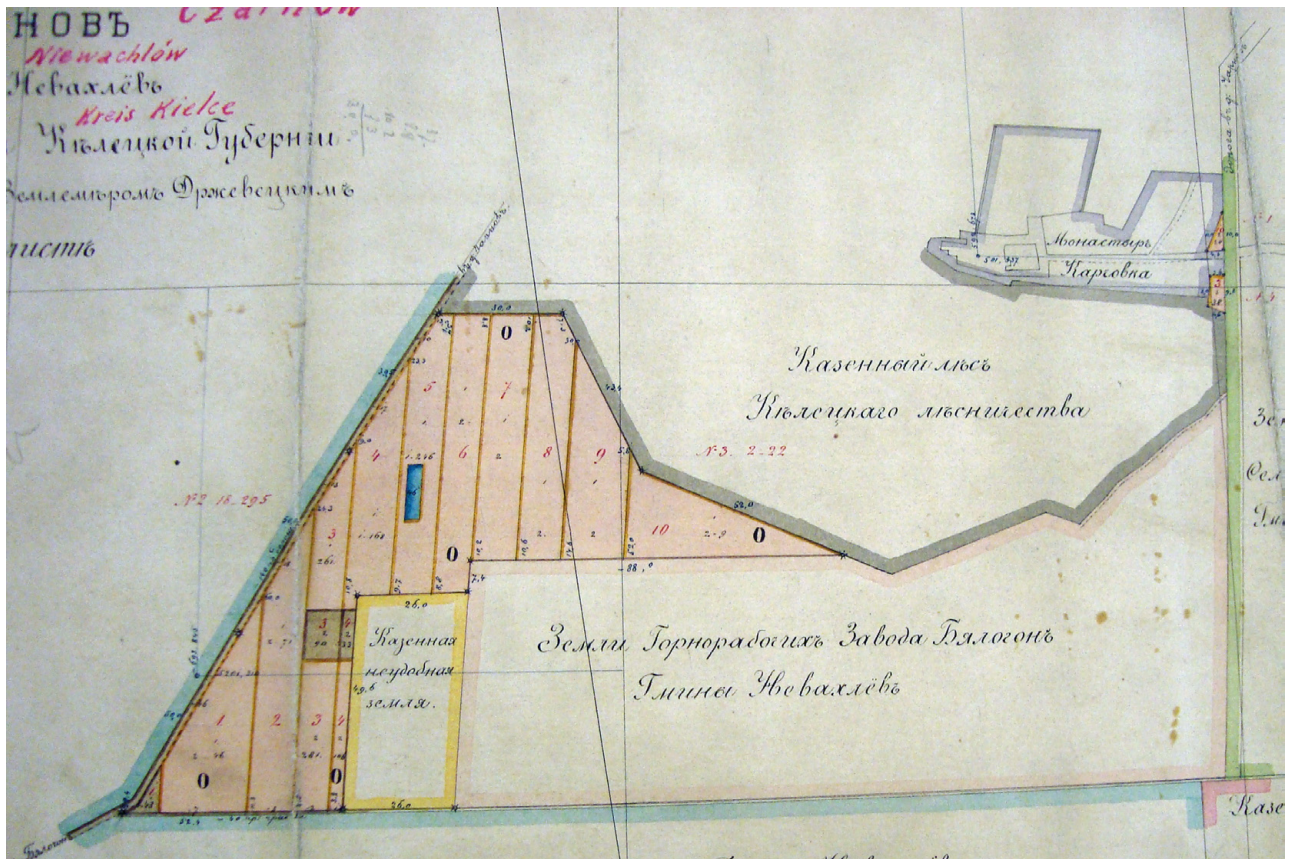
Podczas realizacji kwerendy okazało się że źródła dotyczące górnictwa w dobrach biskupów krakowskich znajdują się także w Archiwum Kapituły Krakowskiej w Krakowie. Dlatego celowym wydaje się przeszukanie również tamtejszych zasobów pod kątem tematu przeprowadzonej kwerendy. Wskazane również byłoby podjęcie za kilka miesięcy ponownej próby przejrzania dokumentów z Dozorstwa Hutniczego w Białogonie – tych jednostek, które powrócą z konserwacji i znów zostaną udostępnione.

Tabela 1. Wykaz zasobów poszczególnych archiwów przebadanych podczas kwerendy.

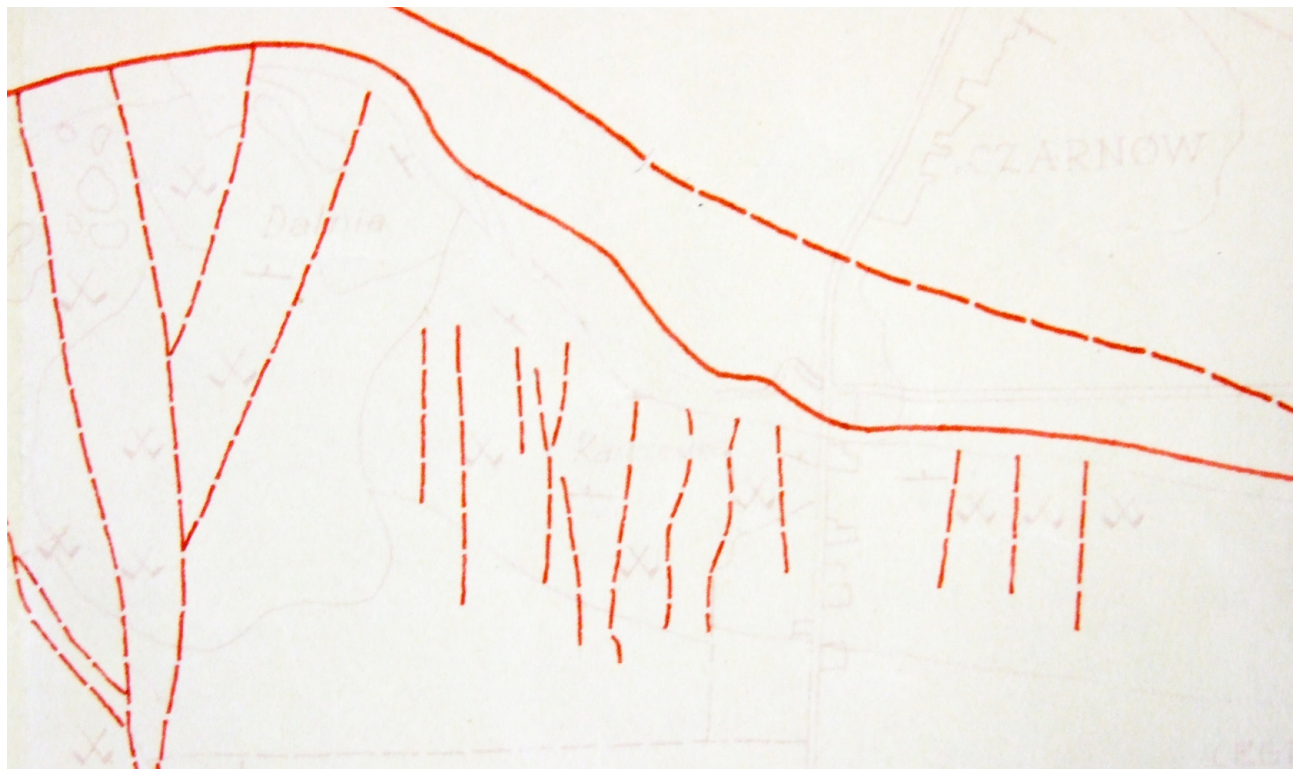
Archiwum	Nr zasobu	Nazwa zasobu
AKKM	-	Acta episcopalia
AKKM	-	Acta fori secularis
AKKM	-	Acta administaroralia
AKD	Kap K.	Akta kapituły katedralnej kieleckiej
AKD	PKK	Akta konsystorskie parafie
AKD	PK	Akta parafii
AKD	-	Księgi metrykalne
WAP	122	Akta miasta Kielce
WAP	2419	Dane statystyczne dot. Produkcji kopalin i kamieniołomów na terenie pow. kieleckiego
WAP	3/I	Dozorstwo hutnicze w Białogonie (1818-1833)
WAP	21/266	Kielecka Fabryka Pomp
WAP	42	Komisarz ds. włościńskich powiatu kieleckiego (1863-1915)
WAP	I/1	Rząd Gubernialny Radomski
WAP	21/101/I	Starostwo Powiatowe w Kielcach
WAP	100/I	Urząd wojewódzki w Kielcach. Wydział Przemysłu 1919-1939
WAP	304	Zbiór KTN w Kielcach
WAP	460	Zbiór kartograficzny

Ryc. 2. Plan gruntów wsi Czarnów z 1871 roku (fragment), WAP - działka należąca do górników Zakładu Białogon

Ryc. 3. Szkic geologiczny rejonu południowego skrzydła synkliny kieleckiej, rys. J. Czarnocki (fragment), WAP - ukazujący linie tektoniczne związane ze starymi robotami górnymi rejonu Karczówki i Dalni